

คำอธิบายศัพท์

1. **ชิ่นชกดอก** - เป็นชิ่นชนิดหนึ่งที่ทอขึ้นเพื่อนำมาต่อตีนจก ตัวชิ่นทอเป็นลวดลายดอกไม้หรือเรขาคณิตเล็ก ๆ ในตัวตลอดทั้งผืน การทอใช้เทคนิคการเก็บลายด้วยเหา คล้ายตีนจกแต่ไม่มีการจกสลับลี มักนิยมใช้ไหมประดิษฐ์ที่มีความแวววาวสีต่าง ๆ ในการทอเป็นชิ่นที่เฟื่องมีการทอขึ้นภายหลังที่ชิ่นตีนจกได้รับความนิยม
2. **ชิ่นล้าง** - คือ ชิ่นโบราณชนิดหนึ่งของภาคอีสาน เป็นชิ่นคนสาวทอขึ้นสำหรับนำไปต่อตีนแดงหรือตีนจก ตัวชิ่นมีสีพื้น มีลายซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลายดอกไม้หรือลายเครือเถาทอเป็นริ้วขวางลำตัว ไม่มีการสลับลีในตัวลาย การทอลายริ้วเหล่านี้ใช้วิธีเก็บลายด้วยไม้ค้ำคล้ายขีด มักทอด้วยฝ้ายหรือไหมจากธรรมชาติสลับกับฝ้าย ปัจจุบันไม่มีการทอขึ้นประเภทนี้อยุ่เลย
3. **ชิ่นลายยีนยก**-เป็นชิ่นที่คิดรูปแบบขึ้นใหม่เพื่อนำมาต่อกับตีนจกโดยเฉพาะ และกำลังเป็นที่นิยมของตลาดมาก ตัวชิ่นเป็นสีพื้นนิยมสีเข้ม เช่น ดำ, น้ำเงิน, แดงเข้ม หรือสีครีม ทอลายตามแนวเส้นของลำตัว ลักษณะลายเป็นทางยาวเรียบ ๆ คนและสีกับตัวชิ่นสลับด้วยลายดอกไม้ที่ทอด้วยเทคนิคการยกเหาหลายเช่นเดียวกับชิ่นชกดอก วัสดุที่ใช้ในการทอมักใช้ด้ายโทเร
4. **ชิ่นตีนยก** - เป็นชิ่นต่อตีนเช่นเดียวกับชิ่นตีนจก โดยตีนชิ่นจะใช้ลวดลายเดียวกับตีนจก แต่ใช้เทคนิคการทอด้วยการยกเหาหลายตลอดผืนโดยไม่มีการจกสลับลีอัน ลวดลายจากการยกเหาจึงเปลี่ยนแปลงไปจากการใช้วิธีจกด้วยมือ และสีของตีนชิ่นจะมีเพียงสีเดียวเท่านั้น วัสดุที่ใช้ทอตีนชิ่นมักใช้ไหมประดิษฐ์ที่มีความแวววาวในตัว ชิ่นที่นำมาต่อกับตีนยก จะเป็นชิ่นประเภทที่ทอด้วยวัสดุประเภทเดียวกัน คือ ชิ่นไหมเรียบหรือชิ่นชกดอก
5. **ชิ่นผูก** - เป็นชิ่นที่ใช้เทคนิคการทอพิเศษไปกว่าชิ่นชนิดอื่น ในเครือหูก 1 เครือ จะประกอบด้วยเครือด้ายยีนธรรมดาและด้ายที่เป็นเครือดอกอยู่รวมกัน โดยเครือยีนธรรมดาจะมีเหาเนื้อ 2 ตัวและไม้เหยียบ 2 อัน เป็นตัวทำให้เกิด

การขัดกันของด้ายพุ่งกับด้ายยืน ส่วนเครื่องดกนั้นจะประกอบด้วยเขาเนื้อ 3 ตัว และไม้เหยียบ 3 อัน ซึ่งจะทำหน้าที่สร้างลายในเนื้อผ้าเป็นดอก มีลักษณะกลม ๆ เล็ก ๆ ตามเส้นผ้าขณะทอ ขึ้นอยู่กับแบบโบราณนิยมสีเขียว เข้มเป็นเครื่องดกและใช้สีดำเป็นเครื่องยืนธรรมดา แต่ปัจจุบันมักใช้สีต่าง ๆ มาเป็นเครื่องดก เช่น สีแดง, สีเหลือง, สีน้ำเงินฯ และนิยมนำมาต่อกับตีนจกมากขึ้นตามความนิยมของตลาด

6. ผ้าไหว - เป็นผ้าซึ่งผู้หญิงที่จะแต่งงานต้องเตรียมทอไว้สำหรับนำไปไหวพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ของสามีในประเพณียามเย็น ภายหลังจากแต่งงานแล้ว ผ้าไหวสำหรับพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นชายได้แก่ ผ้าขาวม้าตาอิด โข่งแห้งและเสื้อแพร ส่วนผ้าสำหรับแม่สามีและญาติที่เป็นหญิงได้แก่ ผ้าซิ่น, ผ้าอังสู ปัจจุบันมักใช้วิธีการซื้อหาจากตลาดแทนการทอเอง
7. ผ้าอองน้อง - ได้แก่ผ้าหมี่ ซึ่งส่วนมากจะเป็นผ้าหมี่ตาแดง พื้นสีขาวสลับด้วยสีแดงเป็นทางยาว โดยนำมาผูกติดกับตัวคล้ายกระเป่าใส่เด็กอ่อนไว้บริเวณด้านหน้าหรือด้านหลังหรือด้านข้างของลำตัว เวลาเดินทางไปไหนมาไหนหรือเวลาทำงาน เป็นต้น
8. ผ้ากอบบวช - ได้แก่ผ้าที่แม่หรือหญิงที่เป็นคนรักของผู้ชายที่จะเข้าพิธีบวชพระ ต้องเตรียมเตรียมทอไว้ให้ ได้แก่ ผ้าห่อคัมภีร์ ซึ่งเป็นผ้าสีเหลืองมจตุรสีกว้างประมาณ 2 ฟุต ทอด้วยผ้าขี้เมือสีขาว เก็บลายที่ริมด้านหนึ่งเป็นรูปสัตว์, คน และลายดอกไม้ต่าง ๆ อีกส่วนหนึ่งของผ้าใช้ไม้ไผ่เหลาบาง ๆ กว้างประมาณครึ่งนิ้วสอดสลับกับการทอเก็บลายเป็นรูปดอกวันตาเล็ก ๆ ตลอดเส้น ผ้าห่อคัมภีร์นี้พระจะใช้ห่อใบลานที่บรรจุคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาต่าง ๆ
 ผ้ากั้ง เป็นผ้าที่ทอด้วยเทคนิคและลวดลายคล้ายกัน เพียงแต่ไม่มีการนำไม้ไผ่มาคั่นสลับ และมีขนาดใหญ่กว่าผ้าห่อคัมภีร์ โดยการทอจะทอเป็นสองเส้นแล้วจึงนำมาเย็บติดกันตรงกลาง ผ้ากั้งนี้จะใช้ซึ่งผ้าห่อแทนผ้าในการทำพิธีบวช หรือตั้งเครื่องกอบบวช

ผ้ากราบ เป็นผ้าผืนขนาดเล็กกว่าผ้าห่อคัมภีร์ ทอเช่นเดียวกับผ้ากึ่ง ที่ใช้ปูลาดกับพื้นเวลากราบพระพุทธรูป ก็จะกราบลงบนผ้ากราบนี้

ผ้าปูมั่ง เป็นผ้าที่พระใช้ปูมั่งในเวลาต่าง ๆ ใช้เทคนิคการทอและมีลวดลายเช่นเดียวกับผ้ากึ่ง

ผ้าเช็ดหน้า เป็นผ้ากว้างประมาณ 1 ฟุต ยาวประมาณ 2 ฟุต ชายผ้า ทั้งสองด้านจะทอเก็บลายเช่นเดียวกับผ้างกล่าวมาแล้ว แต่จะเว้นที่บริเวณตรงกลางผืนผ้าไว้เป็นสี่ขาว เป็นผ้าที่พระใช้เช็ดหน้า คล้ายกับผ้าเช็ดหน้าทั่วไป (และเป็นชนิดเดียวกับผ้าเช็ดหน้าที่ผู้หญิงต้องทอให้ผู้ชายในวันแต่งงาน)

ผ้างต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ เมื่อทอแล้วจะนำเข้าไปรวมกับเครื่องกลองบวชที่ประกอบด้วยเครื่อง อัฐบริวารอื่น ๆ เพื่อถวายให้แก่พระที่บวชใหม่ แต่ปัจจุบันไม่มีการทอผ้าในประเพณีการบวชนี้แล้ว

9. ชุง - หรือชง เป็นผ้าที่ทอด้วยด้ายสีเหลือง ขนาดกว้างประมาณ 7-8 นิ้ว และยาวประมาณ 4-5 เมตร การทอจะทอแบบหยาบ ๆ คั่นสลับด้วยไม้ไผ่ที่เหลาบาง ๆ ตัดเป็นรูปต่าง ๆ เช่น ประตู่ หรือพาน ชุงนี้จะทอเมื่อมีคนตาย ซึ่งเมื่อมีการทำบุญครบ 7 วันให้กับผู้ตาย ต้องนำชุงนี้ไปปักไว้ในบริเวณวัด เพราะเชื่อว่าจะเป็นสิ่งที่ช่วยให้วิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้
10. ผ้าหลบ - หรือผ้าหลบเสื่อ คือ ผู้ที่นอนของชาวบ้านซึ่งมักจะทอให้มีขนาดใหญ่กว่าที่นอนเล็กน้อย แต่ในปัจจุบันนิยมใช้ผ้าห่มบางชนิด เช่น ผ้าห่มตาแดงแทนผ้าปูนอนด้วย
11. ผ้าห่มชิต - เป็นผ้าห่มโบราณที่ผู้หญิงที่จะแต่งงานต้องเตรียมทอไว้ให้กับสามีของตน ตัวผ้าห่มมีขนาดกว้างประมาณ 1.50 เมตร ยาวประมาณ 2 เมตร ทอด้วยฝ้ายปั่นมือสีแดงและสีน้ำเงินเข้ม ซึ่งเป็นสีข้อมจากรากขอล (สีแดงขอล) และสีคราม (หม้อคราม) ทอเป็นลวดลายด้วยการเก็บชิตทั้งผืน โดยใช้การเก็บลายด้วยไม้เก็บลายเป็นลายเล็ก ๆ ซึ่งต้องใช้เวลานานในการทอแต่ละผืน บริเวณด้านบนสุดของผ้าจะทอด้วยฝ้ายสีขาว และมีริ้วสีเขียว-

แดง-เหลืองเล็ก ๆ คั้น การทอจะทอเป็น 2 ชั้นแล้วนำมาเย็บต่อกันตามแนวยาว ปัจจุบัน ไม่มีการทอผ้าชนิดนี้แล้ว

12. ผ้าหมอลายดอกพริกไทย

- เป็นผ้าหมอบีราหมเช่นเดียวกัน แต่ทอใช้ในครัวเรือนทั่วไป มีขนาดเล็กกว่าผ้าหมชนิดเล็กน้อย ทอด้วยเส้นขนาดเล็กจึงต้องนำมาต่อกันสองชั้น เย็บตะเข็บเป็นแนวยาวตลอดผืน พื้นผ้าหมมีสีน้ำเงินเข้ม ริมด้านหนึ่งทอด้วยสีขาวยลิบสีเขียวเหลืองหรือแดงเช่นเดียวกับผ้าหมชนิด มีลวดลายเป็นรูปดอกไม้กลม ๆ เล็ก ๆ คล้ายตาพริกไทยตลอดผืน ซึ่งทอด้วยเทคนิคการเก็บลายในเนื้อผ้าด้วยเหา จึงเรียกว่าผ้าหมลวดลายดอกพริกไทย

13. ผ้าเอ็งตุ้ - คือผ้าขาวม้าสีพื้นต่าง ๆ มีขนาดแคบกว่าผ้าขาวม้าทั่วไปเล็กน้อย ผู้หญิงหาดเสี้ยวใช้รัดหน้าอก (รัดนม) ในสมัยโบราณที่ยังไม่นิยมสวมเสื้อ เรียกว่า เอ็งตุ้ การใช้ผ้าเอ็งตุ้ ถ้าเป็นสาวจะใช้สีต่าง ๆ แต่ถ้าเป็นคนแก่จะนิยมใช้สีน้ำเงินเข้ม ผ้าเอ็งตุ้ของสาว ๆ มักนิยมซื้อผ้าแพรสีต่าง ๆ จากตลาด แต่คนแก่มักจะใช้ฝ้ายที่เมื่อซื้อมสีครามทอเอง

14. เครื่องหูก - คือ ด้ายที่ทำการคั้นและสีนหูกแล้ว ในเครื่องหูกจะประกอบไปด้วยเข็มและเหาเนื้อที่โยงผูกกับไม้เหยียบหูก ด้ายที่อยู่เครื่องหูกจะเป็นด้ายเส้นผืน เรียกว่า เครื่องด้ายยืนหรือเครื่องยืน ในเครื่องหูก 1 เครื่องจะมีความยาวไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับผู้คั้นหูกว่าต้องการทอผ้าชนิดนั้น ๆ ก็ผืน ก็สามารถคั้นให้มี ความยาวตามนั้นได้ ดังนั้นเครื่องหูก 1 เครื่อง ถ้าเป็นต้นจกจะมีความยาวตั้งแต่ 2 ผืนขึ้นไป ส่วนเครื่องหูกผ้าขาวม้าและผ้าชิ้นนั้น มักจะมีจำนวนมากกว่าคือ ตั้งแต่ 5-10 ผืนขึ้นไป เป็นต้น

15. เหา(เขา) - เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของเครื่องหูก เหาจะทำหน้าที่หลักคือ แยกด้ายเส้นยืนออกจากกันเพื่อสอดด้ายพุ่งผ่านช่องว่างของด้ายยืนที่ถูกแยกนั้น โดยทั่วไป เหาที่ใช้ในการทอผ้าของหาดเสี้ยวปัจจุบันแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. เหาเนื้อ หรือ ตะก้อ (ปกติจะมี 2 ตะก้อ) ซึ่งประกอบด้วย ไม้กุ่มก่อง, ไม้ด้ว, ไม้เหยียบหูก และด้ายในลอน ซึ่งเป็นตัวที่ให้ด้ายเส้นยืน

สอดผ่านไปยังช่องนิม ๑ 1 ช่อง จะประกอบด้วยด้ายยืน 2 เส้น โดยแต่ ละเส้นจะสอดผ่านแหวนแต่ละตัว แหวนแต่ละตัว จะผูกโยงยึดติดกับไม้เหยียบ หูกด้านล่าง การเหยียบไม้เหยียบหูกอันใดอันหนึ่งเป็นการทำให้เกิดความ ต่างระดับชั้นระหว่างด้ายยืนที่อยู่ในแหวนหนึ่งกับแหวนอื่น ๆ

แหวนตามปกติ 2 แหวน จะทำให้เกิดการขัดกันแบบขรรคมดาระหว่างด้าย พุ่งกับด้ายยืน แต่ถ้าต้องการให้เกิดการขัดกันเป็นลวดลายต่าง ๆ ที่มีเศษ ออกไปจะต้องใช้จำนวนแหวนและไม้เหยียบหูกเพิ่มมากขึ้น เช่น ให้เกิดการ ขัดกันเป็นรูปคล้ายตาพริกไทย หรือกำปลา เช่นในการทอผ้าหมักก็ต้อง ใช้ จำนวนแหวนเพิ่มขึ้นเป็น 4 ตัว ชาวบ้านเรียกว่า ผ้าหมักลายสี่ตะกอก เป็นต้น

2. เหาลาย คือ เหาพิเศษที่ใช้แยกด้ายเส้นยืนในการทอลวดลายบน เครื่องด้ายยืนเท่านั้น โดยไม่มีผลทำให้เกิดการขัดกันระหว่างด้ายพุ่งกับด้าย ยืน ดังนั้นหาประเภทนี้จึงไม่ใช่ตะกอกของเครื่องหูก เหาที่แต่ละไม้จะอยู่ใน เครื่องหูกโดยอิสระไม่ยุ่งเกี่ยวกับไม้เหยียบหูก การแยกด้ายเส้นยืนของหา ประเภทนี้ในการทอลาย เกิดจากการสอดไม้ที่เรียกว่า ไม้ดาบ เข้าไปใน ระหว่างเส้นด้ายยืนที่อยู่ในหา ไม้หนึ่งให้แยกออกจากด้ายเส้นยืนที่สอดอยู่ ในหาไม้อื่น ๆ จำนวนหาลายนี้จะมาก-น้อยขึ้นอยู่กับลายที่ต้องการ สร้างบนเครื่องด้ายยืนนั้น ปกติแล้วจะมีตั้งแต่ 11-12 ไม้ คือ เหาเก็บลาย ช้าง-ม้า ในผ้าขาวม้า เหาเก็บลายชั้นยกดอกจำนวนต่าง ๆ ไปจนถึงหา ที่เก็บลายตีนจกที่มีตั้งแต่ 19-23 ไม้

16. การหยอดสี - คือการเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษสีต่าง ๆ เข้าไปในช่องว่างของลายบนตีนจกที่ถูก สร้างขึ้นโดยวิธียกหาซึ่งจะสร้างลายมาเพียงบางส่วนและส่วนของลายดังกล่าวนี้จะมีสีเดียวกัน จึงต้องเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษ เข้าไปเพื่อให้ลวดลายสมบูรณ์ และทำให้ตีนจกนั้นสวยงามขึ้น โดยมีสีต่าง ๆ มากขึ้น การเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษ นี้จะทำโดยการจกด้วยขนเม่น

17. การล้างไม้ - คือ การนำด้ามสีต่าง ๆ ตั้งแต่ 2 เส้นขึ้นไปมารอติเกลียว (เช่น) ให้ รวมกันเป็นเส้นเดียวกัน เพื่อให้ภายในด้ายเส้นเดียวกันมีสีต่าง ๆ ด้ายสี

ต่าง ๆ ที่นิยมนำมาล้างไม ได้แก่ สีแดง, สีเหลือง, สีขาว และสีดำ เป็นต้น ด้ายประเภทนั้นนอกจากจะมีสีต่าง ๆ ภายในเส้นเดียวกันแล้ว ขนาดของเส้นด้ายก็มีขนาดใหญ่กว่าด้ายทั่วไป นิยมนำมาทอขึ้นประเภท ชิ้นเซ็น หรือสลับในรีวลายตามตัวผ้าขึ้นบางชนิด เช่น ชินตาเต็บ, ชินตาหว่า, ชินลายร่องแดง เป็นต้น

18. ชินจก หัวจกท้าย

- เป็นชิ้นแบบโบราณที่ทอด้วยฝ้ายขนาด 12 หลบ จึงมีขนาดสั้นกว่าชิ้นที่ต่อหัวต่อตีนทั่วไป ชิ้นประเภทนี้จะทอขึ้นเป็นพิเศษเพื่อนำมาต่อตีนจกโดยเฉพาะ ชิ้นที่นำมาทอในรูปแบบนี้ ได้แก่ ชินเซ็น, ชินมุ๊ก, ชินตาหว่าและชินตาลี บริเวณริมสุดทั้งสองด้านของชิ้นจะทอเป็นลวดลายเครือเถาสีเหลืองตลอดแนว โดยใช้เทคนิคการจกด้วยขนเม่น